Avem convingerea că *Dicţionarul de comunicare* prezentat, rod al unei cercetări îndelungate, datorită bogăţiei de idei, precum şi a modului de prezentare logică, sobră şi, în acelaşi timp, accesibilă, îşi va îndeplini menirea cu prisosinţă.

Cercetătoare tenace, cadre didactice cu bogată experienţă teoretică şi practică – iată două calităţi ale autoarelor care asigură lucrării elaborate o indiscutabilă valoare teoretică şi practică.

Maria ANDREI

VALERIU BĂLTEANU, *Terminologia magică populară românească,* Bucureşti, Paideia, Colecţia Ştiinţe sociale, 2000, 231 p.

Lucrarea cu titlul de mai sus, realizată de domnul Valeriu Bălteanu, un studiu amplu, complex, oportun şi original asupra unui segment al lexicului limbii române, neglijat sau marginalizat în ultima vreme, la noi, terminologia magică populară, a constituit, iniţial, teza sa de doctorat susţinută în anul 1998 la „Universitatea „Al. I. Cuza" din Iaşi.

Urmând un plan bine conceput, echilibrat, foarte bine sistematizat, structurat în mai multe capitole, fosta teză de doctorat a domnului Valeriu Bălteanu este o primă încercare de studiere a domeniului menţionat.

Ea se deschide cu o *Introducere* (p. 5-9) în care, după ce se defineşte conceptul de magie, se fixează şi obiectivul acesteia, şi anume: pătrunderea în profunzimile universului magic prin studierea terminologiei aferente următoarelor componente ale magiei: actantul, acţiunile şi practicile magice, care, după expresia autorului, constituie elementele esenţiale pentru înţelegerea specificului magiei populare româneşti (p. 7). Necesitatea unei astfel de întreprinderi era de mult resimţită, asupra acestui fapt atrăgând atenţia în mod deosebit Traian Herseni, de aceea oportunitatea unui demers ca cel al domnului Valeriu Bălteanu ni se pare de la sine înţeles.

În realizarea unui astfel de studiu, cercetătorul are de întâmpinat o serie de dificultăţi asupra cărora ne avertizează autorul însuşi: după 1945 până în 1989, la noi, s-au publicat puţine studii despre magie, din motivele pe care le ştim cu toţii, glosarele dialectale, culegerile de material lingvistic din diverse zone ale ţării au eliminat în cea mai mare parte termenii ce proveneau din domeniul magiei populare româneşti.

Astfel, pentru a da un singur exemplu, dacă chestionarele *Atlasului lingvistic român I* şi *II* cuprindeau şi unele întrebări referitoare la magie, superstiţii şi credinţe populare (cf. 1395 *descântec,* 1396 *duh,* 1397 *vrăjitoare,* 1398 *fermecătură (făcătură),* 1399 *moroi,* 1400 *balaur* (sensul), 1401 *zmeu* (sensul), 1402 *zână,* 1403 *Nu cobi a rău (soroci, ursi),* 1404 *Făt-Frumos,* 1405 *Ţiganca deoache copiii,* 1407 *deochi* (*la copii*)[1]; 4226 *Cum se apără contra deochiului,*

[1] Vezi *Chestionarul Atlasului lingvistic român I,* elaborat, în cadrul Muzeului Limbii Române, sub conducerea lui Sextil Puşcariu de Emil Petrovici şi editat, în cadrul

BDD-R34 © 2003 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:55:45 UTC)

4227 *descântă,* 4228 *vrăjitoare/vrajă;* 4229 *Farmec/farmeci, farmecă, fermecăm, să farmece;* 4230 *iazmă (duh necurat);* 4234 *strigoi;* 4241 *mana vitelor;* 4248 *ghicitoare/cinel-cinel* (începutul ghicitoarelor)[2], din care au fost publicate doar câteva hărți, în *Chestionarul Noului atlas lingvistic român pe regiuni*[3]*,* nu mai figurează nici o întrebare referitoare la aceste domenii.

Dar cea mai mare dificultate constă în faptul că fenomenul magic a suferit în ultimul timp o puternică degradare, în unele zone practicile magice dispărând din universul de viață al comunităților respective. Fenomenul este, într-un fel, asemănător sau analog cu cel petrecut şi în alte domenii ale spiritualității populare româneşti. Ne gândim în primul rând la cel al colindelor şi al colindatului (cf. Monica Brătulescu, *Colinda românească,* Bucureşti, Ed. Minerva, 1981, şi studiul nostru, *Elemente „întunecate" în poezia populară,* din volumul *Contribuții lingvistice,* Timişoara, Editura de Vest, 1993, p. 178-204). Intrarea magiei în procesul de decădere, de involuție, de „dezagregare" sau de „abandonare" a avut ca efect, în plan lingvistic, pierderea definitivă sau căderea în uitare a multor termeni de ordin magic sau, în alte cazuri, o „demagizare" a acestora, o pierdere a sensului lor magic. Persoanele aparținând generațiilor tinere şi mijlocii aproape că nu mai cunosc terminologia acestui domeniu, iar cele vârstnice constată, la rândul lor, că multe elemente ale magiei au dispărut.

De aceea, susținem că reconstituirea terminologiei acestui sector al lexicului limbii române de către domnul Valeriu Bălteanu a fost o încercare temerară pe care autorul a trecut-o cu succes.

Din universul magiei populare constituită din mai multe categorii (actant, acțiune magică, practică magică, domenii ale magicului, instrumentar magic etc.), autorul s-a oprit, aşa cum am mai menționat, asupra primelor trei, dar, de fiecare dată, când a fost necesar, a atras în discuție şi elemente terminologice din celelalte categorii.

Au fost analizați peste 300 de termeni, la fiecare urmărindu-se localizarea (unde s-a putut, aria de răspândire), sensurile, variantele fonetice, derivatele, formele gramaticale (pluralul la substantivele care denumesc actanții sau practicile magice, formele sau paradigmele verbale în cazul termenilor ce denumesc acțiuni cu caracter magic), expresiile sau sintagmele care conțin termeni magici, etimologia. Mai mult, la fiecare termen, a fost consemnată şi data primei atestări, indicată după cele mai recente surse documentare. Am putea spune că fiecare dintre cei peste 300 de termeni beneficiază de câte o micromonografie. Pentru realizarea acestora autorul a apelat la cele mai diverse surse, materialul fiind excerptat din lucrări de folclor şi etnografie, din atlase

---

Institutului de Lingvistică şi Istorie Literară de Doina Grecu, I. Mării, Rodica Orza, S. Vlad. Coordonator: I. Mării, Cluj-Napoca, 1989, p. 54-55.

[2] Vezi *Chestionarul Atlasului lingvistic român II,* elaborat, în cadrul Muzeului Limbii Române, sub conducerea lui Sextil Puşcariu de Sever Pop şi editat, în cadrul Institutului de Lingvistică şi Istorie Literară de Doina Grecu, I. Mării, Rodica Orza, S. Vlad. Coordonator: I. Mării, Cluj-Napoca, 1988, p. 136-137.

[3] Întocmit sub conducerea lui Emil Petrovici şi Boris Cazacu de un colectiv de dialectologi format din Teofil Teaha, Ion Ionică, Valeriu Rusu, Petru Neiescu, Grigore Rusu şi Ionel Stan, publicat în FD, V, 1963, p. 161-271.

BDD-R34 © 2003 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:55:45 UTC)

lingvistice, dicţionare, glosare dialectale, din lucrări de etnobotanică, astrologie, texte din secolele XVI-XVIII sau XIX. A fost utilizat şi material inedit, cules de autor prin anchete la faţa locului din mai multe judeţe ale ţării (Brăila, Galaţi, Buzău, Vaslui, Neamţ, Ialomiţa şi Tulcea).

Un binevenit şi util capitol în economia lucrării îl reprezintă cel intitulat *Din istoria cercetărilor referitoare la terminologia magică populară* (p. 11-22), acesta având menirea de a permite să se stabilească cu mai mare exactitate „baza documentară" de la care porneşte studiul de faţă şi de a „evidenţia elementele de noutate" (p. 11) pe care le aduce el. Magia populară românească a stat în atenţia unor cercetări cu caracter etnologic purtând semnătura unor autori precum: S. F. Marian, T. Pamfil, G. Coşbuc, T. Papahagi, I.-A. Candrea, Ştefania Cristescu Golopenţia, A. Gorovei, P. Caraman, Gh. Pavelescu etc., dar şi a unor lingvişti ca Vasile Bogrea, Ovid Densusianu sau Al. Rosetti (ultimii ocupându-se mai ales de limba descântecelor) sau ca Maria Sitaru, care are în vedere transferul terminologic din cel al magiei în cel al medicinei populare. Din trecerea în revistă a studiilor datorate cercetătorilor menţionaţi mai sus a rezultat că un studiu lingvistic asupra terminologiei magice în întregul ei, la noi, nu s-a realizat, rămânând ca această lacună să fie suplinită de lucrarea de faţă.

Următoarele trei capitole sunt dedicate celor trei principale categorii de termeni magici: II. *Termeni ce denumesc actantul magic* (p. 23-40); III. *Termeni ce denumesc acţiunea cu caracter magic* (p. 41-55); IV. *Termeni ce denumesc practica magică* (p. 57-73). După un examen riguros, în fiecare capitol este stabilit inventarul termenilor aparţinând celor trei categorii, iar, după o temeinică analiză a originii acestora, au fost clasificaţi în următoarele straturi etimologice: 1. Termeni de origine latină; 2. Termeni împrumutaţi (din limbile slave, din maghiară, din greacă); 3. Termeni formaţi pe teren românesc (prin derivare cu sufixe, cu prefixe sau prin derivare regresivă, prin compunere, conversiune, contaminare); 4. Termeni cu etimologie necunoscută.

Dacă în aceste capitole se face o prezentare detaliată descriptivă, dar şi unele incursiuni în istoria fiecărui cuvânt, în capitolul al V-lea, intitulat *Sinteze* (p. 75-129), autorul ne aduce în faţă o serie de probleme speciale ale studiului asupra aspectelor pe care le ridică răspândirea teritorială a termenilor, semantica acestora, procesele derivaţionale, faptele de ordin gramatical, expresiile şi sintagmele în care intră aceştia, inclusiv în proverbe, chestiuni legate de studiul variantelor fonetice, de etimologie, de transferul terminologic şi de cercetarea onomasiologică.

Capitolul al VI-lea, *Probleme ale formării şi evoluţiei terminologiei magice* (p. 131-178), se ocupă de straturile terminologice, de relaţiile în interiorul terminologiei magice, de starea actuală a terminologiei magice şi de reflexele terminologiei magice româneşti în alte sfere.

Lucrarea mai conţine o *Încheiere* (p. 179-184) pe care o putem considera drept un capitol final de *Concluzii,* un *Indice de termeni* (p. 185-193) şi unul de nume (p. 195-198), care permit o rapidă consultare a termenilor discutaţi şi a autorilor care s-au ocupat de unele probleme ale terminologiei magice populare, *Abrevieri*: a) *de cuvinte* (p. 199), b) *bibliografice* (p. 200-207), *Bibliografie* (p. 209-227), *Cuprins* (p. 229-231).

BDD-R34 © 2003 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:55:45 UTC)

Simpla enumerare a problemelor avute în vedere de autor ne relevă marea complexitate a subiectului abordat, necesitatea tratării lui interdisciplinare, fapt ce presupune cunoştinţe temeinice din mai multe domenii ale lingvisticii (fonetică, dialectologie, semantică, etimologie, gramatică istorică, formarea cuvintelor, lingvistică generală, onomastică), dar şi din alte ramuri ştiinţifice (folclor şi etnografie, medicină populară, astrologie, etnobotanică, antropologie etc.).

Vastele şi solidele cunoştinţe ale autorului din aceste variate domenii ale cunoaşterii umane sunt relevate şi de bogata bibliografie care a stat la baza lucrării, (vezi p. 200-227) şi pe care acesta a folosit-o în mod critic.

Domnul Valeriu Bălteanu este înzestrat cu o mare capacitate de analiză şi sinteză, cu o logică stringentă a argumentaţiei, cu un dezvoltat spirit critic. Redactată îngrijit, lucrarea dovedeşte că autorul stăpâneşte pe deplin diversele metode de cercetare, eleganţă şi corectitudine în exprimare, subtilitate în analiza magiei româneşti, de pe poziţia cercetătorului limbii.

În cele ce urmează ne permitem să formulăm câteva observaţii şi sugestii:

Despre *vâlvaş,* se spune că în Banat şi Caraş-Severin, dar jud. Caraş-Severin este parte integrantă a Banatului.

Este acceptată etimologia propusă de DA pentru *bahorniţă:* srb. *bahornica* „vrăjitoare". O formă *bahornica* în sârbă nu există, ci doar *bahorica* (vezi Hasdeu, EMR, III, p. 1000, ediţia Gr. Brâncuş; Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika,* I, Zagreb, 1971, p. 92). Există însă o formă slovenă *bahornica,* menţionată de Hasdeu, *op. cit.*. Tot Hasdeu consideră că din moment ce la sloveni există o formă *bahornica* este posibil ca şi la sârbi să fi fost *bahornica.* Şi după părerea noastră, cuvântul românesc este de origine sârbă, dar influenţat de cele care conţineau suf. *–orniţă* sau secvenţa *–orniţă: paporniţă, baborniţă, ieporniţă, viforniţă* etc., pentru care vezi G. Pascu, *Sufixele româneşti,* 1916, p. 268-270.

Vidmitoare, întâlnit în descântecele româneşti din Ucraina, a fost explicat din verbul *vidmi* (?), neînregistrat în nici o lucrare lexicografică, cu suf. *–toare.* Există şi o altă posibilitate mai probabilă de formare a acestuia: *vidmă,* contaminat cu *ghicitoare* sau *vrăjitoare.*

Bobelnică, înregistrat în glosarul lui G. F. Ciauşanu, apare şi în *Dicţionar de grai oltenesc,* Craiova, 1990, p. 27, cu sensul „ghicitoare în bobi", dicţionar datorat Dorinei Bărbuţ.

Gheţar „solomonar, grindinar" a intrat şi în antroponimie (cf. N.A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc,* Bucureşti, EA, 1963, p. 282, s.v. *Gheaţă;* I. Iordan, *Dicţionar al numelor de familie româneşti,* Bucureşti, EŞE, 1983, p. 220, care îl explică însă de la *gheţar* „vânzător de gheaţă"), iar, prin intermediul antroponimiei, în toponimie: cf. *Gheţaru,* numele unui teren arabil din hotarul localităţii Crăciunelu de Jos, jud. Alba (vezi Vasile Frăţilă, *Toponimia văii inferioare a Târnavei. Glosar,* AUT, XXXIV-XXXV, 1996-1997, p. 165).

Fapt, fapţi s.m., „dezbrăcat" de marca sa magică, se mai păstrează încă pe valea Târnavelor însemnând: 1. Vierme de culoare verde ce trăieşte pe pomi şi prin iarbă şi care, dacă se aşează pe piele, produce mâncărimi. 2. Boală de piele (vezi Vasile Frăţilă, *Glosar dialectal. Valea inferioară a Târnavelor,* AnLi, XXIX, 1983-1984 A, p. 285).

BDD-R34 © 2003 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:55:45 UTC)

Bombăriță, variantă a lui *bobăriță,* înregistrată în jud. Hunedoara de ALR s.n., este explicată din *bobăriță* contaminată cu *bombăni.* Contaminarea s-a făcut însă cu *boambă* „boabă, bob" (vezi şi *Dicționarul subdialectului bănățean,* IV, p. 45 şi ALR s.n. I, h. 86, punctele cartografice 27, 36, 47, 67, precum şi expresia: *a da (a căuta) în boambe* „a da în bobi, a ghici", *dau în boambie,* ALR s.n., V, 1569/27, *caută-n boambie,* ib., V, 1569/76).

Zernoaică „vrăjitoare" se explică cu siguranță de la *zârnă* „plantă cu aplicațiuni medicale şi magice", dar termenul pare a fi un element de origine autohtonă, nu slavă. Hasdeu a apropiat termenul dr. *zârnă* s.f. (*Solanum nigrum*) de numele dacic de plantă *προ-δίαρνα* „Nieswurz" (*Veratrum nigrum*). Având în vedere că ambele plante sunt caracterizate de botanişti prin epitetul *nigrum,* precum şi derivatul *a se zârni* „(despre plante) a se înnegri" şi epitetul *zârnă* dat oilor negre, savantul român vedea în partea a doua a numelui de plantă dacică termenul „negru" şi îl punea în legătură cu toponimul dac *Dierna, Tierna, Zerna,* astăzi *Cerna* (considerat slav), comparându-le cu toponimele *Zărna, Zărneşti* etc. (vezi C. Poghirc, TILR, II, 1969, p. 334-335). Astfel, *zârnă*, de la care se explică actualul *zârnoaică*, ar putea fi singurul element de origine autohtonă în domeniul terminologiei magice românești.

Lucrarea domnului Valeriu Bălteanu reconstituie, într-un fel, cu ajutorul limbii, în speță al terminologiei magice, o latură a spiritualității poporului nostru. Ea ne amintește de şcoala lingvistică bucureşteană creată de Ovid Densusianu, care alătura studiul limbii de cel al folclorului şi al etnografiei. Densusianu, colaboratorii şi elevii săi (I. –A. Candrea, V. Vârcol, T. Papahagi, I. Diaconu, D. Şandru, Al. Rosetti, M. C. Gregorian etc.) au acordat atenție, unii mai mult, alții mai puțin stăruitoare, problemelor cercetării limbii în strânsă legătură cu folclorul (şi etnografia) pornind de la convingerea că „preocupările lingvistice nu pot rămânea străine de materialul folcloric", deoarece acesta reflectă obiceiurile, credințele, superstițiile, stările sociale de astăzi sau din trecutul îndepărtat, iar astfel de contingențe au negreşit ecou asupra transformărilor lingvistice (Ovid Densusianu, *Probleme actuale de filologie romanică,* curs, 1926-1927, p. 35). Citățm în acelaşi sens şi cuvintele lui Tache Papahagi din *Folklor român comparat,* p. 4-5: „E recunoscut astăzi de toată lumea că a studia filologiceşte un cuvânt nu însemnează a te opri numai asupra formei sale, căci un cuvânt nu e o simplă şi întâmplătoare reunire de sunete sau silabe: un cuvânt conține sub haina sub care se prezintă şi un sens. E firesc şi logic, deci, ca filologia să urmărească şi fondul acestui cuvânt – ceea ce, de fapt, şi face, întrucât, pe cale de studii semantice, ea vine în directă şi plină atingere cu evoluția istorică a sufletului unui popor cristalizat în elementele lexicale ale limbii sale" (cf. Vasile Frățilă, *Contribuții lingvistice,* Timişoara, Editura de Vest, 1993, p. 22).

Lucrarea domnului Valeriu Bălteanu este valoroasă nu numai prin noutatea temei abordate, ci şi prin numeroasele contribuții teoretice şi metodologice, prin explicațiile noi date unor termeni, prin relevarea unor sensuri, a unor variante fonetice şi gramaticale nesemnalate până acum, prin unele soluții etimologice propuse pentru prima dată.

Vasile FRĂȚILĂ

BDD-R34 © 2003 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:55:45 UTC)